

прогнозування. – К.: Основа, 2005. – 552 с.

8. Управління затратами підприємства [Монографія] / Козаченко Г. В., Погорелов Ю. С., Хлапюнов Л. Ю., Макухін Г. А. — К.: Лібра, 2007. – 320 с.

9. Пашута М. Т., Шкільнюк О. М. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 118 с.

10. Кантаєва О. В. Напрями розвитку методики бухгалтерського обліку інноваційної діяльності підприємства // Бухгалтерський облік і аудит. – № 5. – 2008. – С. 18 – 28.

11. Наказ Держкомстат України від 01.10.2008 № 361 «Інструкція щодо заповнення форми державного статистичного спостереження N1-інновація» // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1047-08>

Надійшла 16.09.2009

УДК 005:658

Є. В. ДЕМ'ЯНОВА

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

ПІДХОДИ Й МЕТОДИ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ АПК ДО ЗМІН КОН'ЮНКТУРИ РИНКУ

Систематизовані підходи і методи до здійснення адаптаційних змін у роботі підприємств АПК при зміні кон'юнктури ринку. З розглянутих моделей виділений і детально описаний системно-структурний підхід і його організаційне забезпечення до адаптації підприємства.

In the article the systematized going and methods is near realization of adaptation changes in-process enterprises of agroindustrial complex.

Ключові слова: ринок, кон'юнктура ринку, адаптація, підприємств АПК.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин в економіці України визначає для підприємств необхідність існування в умовах нестабільного, постійно змінюваного зовнішнього середовища. Ринок припускає конкуренцію, високий динамізм цін, різку зміну ситуації для підприємства. У першу чергу це відбивається на кон'юнктурі ринку, а вона вже й визначає умови роботи підприємства й прямо впливає на економічні результати. Однією із проблем підприємств в Україні є відсутність досвіду й практики роботи в умовах конкуренції й змінюваної кон'юнктури ринку.

Галузь АПК представлена малими, середніми й великими підприємствами, для яких ціна помилки є досить критичною й може призвести до краху підприємства. Саме в сфері АПК відбувається найбільш гостра конкуренція із закордонними виробниками. У цих умовах для повноцінного існування й активного розвитку підприємствам АПК необхідно швидко адаптуватися до змін, що відбуваються на ринку. Наразі не відмічається помітна роль адаптивних можливостей підприємств, більшість із яких перебуває в складному економічному становищі. Саме ті підприємства АПК, які змінили систему менеджменту, перейшли на адаптивне управління, швидко реагують на кон'юнктуру ринку, що змінюється, є більш успішними. Тому розробка теорії й методів адаптації підприємств необхідна як у теоретичному, так і в практичному плані.

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Дослідженню проблеми адаптації підприємств до кон'юнктури ринку присвячено багато праць як у вітчизняній, так і в закордонній економічній літературі. Серед них роботи Дж. Г. Марча, І. Ансоффа, О. С. Виханського, І. Б. Гуркова, Г. В. Козаченко, В. М. Гончарова, В. С. Анфілатова, І. Д. Кондратьєва, Е. А. Тропінова та інших. Однак у роботах вищенаведених авторів не повною мірою відбито й розроблено питання, пов'язані з методологією адаптації підприємств АПК до кон'юнктури ринку. Означена проблема вивчена ще недостатньо. Залишилося досить багато не вирішених проблем, які вимагають подальших досліджень. Одна з них – це систематизація підходів і методів адаптації підприємств АПК до кон'юнктури ринку.

Метою статті є систематизація існуючих методів і підходів, використовуваних у світовій і національній практиці, які можуть стати основою для розробки моделі поведінки підприємства при організації робіт, пов'язаних з адаптацією до змін кон'юнктури ринку.

Виклад основного матеріалу. Поняття «адаптація» уведено в термінологію менеджменту із розвитком системного підходу до управління, що сформулювало уяву про підприємства як про складну, цілеспрямовану, активну систему, що використовує оточення для забезпечення ефективності функціонування [4].

Підприємство діє й розвивається в зовнішньому стосовно до нього середовищі й пов'язане з ним безліччю відносин. Як відзначалося в роботі Н. Н. Кретової, із цього погляду воно являє собою єдність двох підсистем. У якості першої виступає сукупність виробничо-економічних процесів, спрямованих на виготовлення продукції, а також методи управління, реалізовані людьми, для забезпечення ефективного функціонування підприємства. Стан такої підсистеми в кожний момент часу визначається рядом параметрів: наявністю встаткування і його завантаженням, чисельністю робітників, якістю виробів і т. д.

Друга підсистема являє собою зовнішнє, стосовно до підприємства, середовище. До нього відносяться сукупність об'єктів, явищ, процесів, що впливають на організацію й, у свою чергу, що змінюються під його дією. До числа елементів зовнішнього середовища відносяться споживачі, конкуренти, урядові заклади, постачальники, фінансові організації, джерела трудових ресурсів. При цьому зовнішнє оточення поєднує у собі не тільки фактори, що характеризують його стан на визначений момент часу, але й загальну тенденцію їхньої зміни відповідно до умов розвитку ринку.

При взаємодії із зовнішнім для підприємства середовищем відбувається зміна параметрів, що характеризують стан внутрішньої системи. Чим більш істотними є зміни середовища, тим більш глибокі перетворення відбуваються в організаційній структурі, формах і методах роботи підприємства [2].

Процес таких перетворень має особливий характер: змінюючи окремі зв'язки й сполуку елементів, підприємство всупереч впливам навколишнього середовища може зберегти свою цілісність і продовжувати ефективно функціонувати.

Подібне явище можна пояснити умінням підприємства пристосовуватися до вимог середовища. «Стосовно цього організації подібні до біологічних організмів. Відповідно до теорії еволюції Чарльза Дарвіна, види, що збереглися, вижили, тому що змогли еволюціонувати й пристосуватися до змін у цьому середовищі» [3].

Одним з найбільш динамічних факторів зовнішнього середовища, що впливає на роботу машинобудівного підприємства, є фактор кон'юнктури ринку. Зміна кон'юнктури ринку прямо впливає на цілі, завдання функціонування підприємства, організацію його роботи. Кон'юнктура як найбільш динамічний фактор мусить перебувати у сфері контролю органів управління підприємством. Необхідно постійно проводити роботи, пов'язані з підготовкою й здійсненням адаптації підприємства до змінюваної кон'юнктури ринку. Кон'юнктура сама по собі є наслідком декількох факторів: факторів попиту, еластичності попиту, факторів розвитку життєвого циклу товару, що випускає підприємство, результату впливу політичних, демографічних, геополітичних та інших факторів. Але при цьому кон'юнктура виступає як один із ключових факторів, що впливають на підприємство, й вимагає ефективної й швидкої адаптації до виникаючих змін.

Кон'юнктура – це сукупність певних ознак, поєднання різних обставин, які характеризують стан економіки в певний період. Кон'юнктура господарства є складовою частиною економічної науки. Оскільки основними характерними ознаками кон'юнктури є мінливість, нерівномірність, суперечливість, то для того, щоб прийняти правильне, економічно виважене рішення, необхідно мати інформацію про ситуацію на ринку, а значить, проводити його вивчення. Процес вивчення містить у собі такі аспекти, як дослідження процесів виробництва й реалізації продукції, діяльність провідних промислових і торговельних фірм, фінансування й кредитування, ціноутворення, перспективи розвитку виробництва й споживання.

Результати кон'юнктури досліджень можуть бути використані для різних цілей, таких як складання економічних і технічних прогнозів, визначення перспективи напрямку наукових досліджень, складання бізнес-планів.

Наразі з'являються більш імовірні швидкого і якісного дослідження кон'юнктури. Для якісного аналізу, прогнозу необхідна умова швидкого одержання, обміну й обробки інформації. Нині завдяки новим інформаційним системам і комп'ютерним технологіям стає можливим більш точно й швидке одержання всієї необхідної інформації для дослідження кон'юнктури, що у підсумку підвищує якість прогнозів і прийняття економічно ефективних рішень.

Специфіка кон'юнктури як фактора впливу вимагає й відповідної реакції підприємства, організації його адаптації, що відрізняється від адаптації до інших впливових факторів (інноваційні процеси, демографічні й ін.).

Можна сформулювати такі особливості адаптації підприємств АПК до кон'юнктури ринку, обумовлені нинішньою економічною ситуацією в Україні:

- 1) старіння асортиментів продукції внаслідок низької інвестиційної привабливості українських підприємств як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвесторів, при неповному завантаженні потужностей, з одного боку, високим відсотком їхнього фізичного й морального зношення – з іншого;
- 2) низька платоспроможність покупців продукції при залежності конкурентоспроможності продукції від різниці між зміною її ціни й курсу долара.

Іншим аспектом формування факторів, що впливають на кон'юнктуру ринку, є регіональна політика, що проводиться на місцях і впливає на умови функціонування підприємств АПК. Питання адаптації підприємства розглядаються не тільки в контексті змін кон'юнктури ринку, але й у розрізі зміни регіональних умов функціонування. Типовим представником такого підходу є робота Е.А. Тропінової. Автор у своїй роботі підходить до процесу адаптації з позиції інституціональної структури навколишнього середовища на регіональному рівні. Вона виділяє ряд ознак інституціоналізації адаптаційного процесу підприємницьких структур (ці ознаки можуть бути основою розробки форм державної підтримки конкурентоспроможності підприємств, таких що позиціонуються в регіональному конкурентно-підприємницькому середовищі).

Вони зводяться до такого:

1. Забезпечення стабільності технологічного процесу на підприємствах.
2. Забезпечення функціонування підприємств із позиції ефективності та єдності фінансового обороту, тобто включення підприємницьких структур на принципах самостійності у фінансові відносини регіону; підтримка конкурентоспроможності підприємств через забезпечення їхнього доступу до інформаційних ресурсів і інноваційного комплексу регіону.
3. Продовження соціального відтворення компаній, тобто створення умов, що забезпечують зростання споживання, професійну кваліфікацію й поліпшення самоідентифікації її працівників.
4. Функціонування підприємств як суб'єктів ринкових відносин власності [6].

Цей підхід знаходить відображення у визначенні розуміння інституціональної адаптації як складного й поліфункціонального організаційного феномена, що забезпечує взаємодію підприємств АПК із зовнішнім середовищем — регіональним ринком. Забезпечуючи як процеси внутрішньої організації матеріальних ресурсів і інформації між виробниками й контрагентами, так і процеси постійного обміну ресурсами й інформацією із зовнішнім середовищем у сфері розподілу фінансових, інвестиційних, інноваційних і матеріальних ресурсів, регіональним і національним ринками.

Питання адаптації підприємств АПК розглядаються не тільки українськими й російськими авторами, але також вивчаються й закордонними фахівцями.

Можна виділити шість базових моделей адаптації, які сформульовані з урахуванням міжнародного досвіду провідних закордонних спеціалістів. Перший базовий підхід системно-структурний, де адаптація характеризується як результат дії й взаємодії підприємств всіх рівнів, причому під підприємцями розуміють всіх співробітників, зайнятих у прийнятті управлінських рішень, – менеджери, власники.

Означений підхід характерний для таких авторів, як Р. Хисрик, М. Петерс. Розвиток цього підходу знайшов місце в системно-структурному підході, заснованому на неокласичних управлінських теоріях, де адаптація організацій розглядається як пасивна, раціональна асиміляція зі своїм фрагментом зовнішнього середовища на основі внутрішніх механізмів адаптації. Типовими представниками цього підходу є М. Дорнбуш, Дж. Томпсон, Е. Долан. Найбільш комплексне вирішення цієї проблеми з використанням елементів процесного підходу представлений рядом закордонних авторів, які розробили умови системно-функціонального підходу на основі управлінських теорій, що характеризує адаптацію як прикладну функцію стратегічного планування.

Ця модель стратегічного планування, уперше сформульована І. Ансоффом, набула широкого визнання й поширення. Слід зазначити в ній процесний підхід на основі управлінських теорій і еволюціонізму. Автори згадуваної моделі природного добору А. Алчіан, Х. Олдріч, Д. Пфедфер уважали, що адаптація організаційних популяцій у значній мірі залежить від конкурентно-природного відбору на макрорівні й у незначній мірі від фактора прийняття рішень на мікрорівні. У моделі «інституціонального ізоморфізму» Ді-Маджіо, Пауела, Дж. Мейера, Б.Роуена адаптація організацій розглядається як процес одночасного зовнішнього й внутрішнього селекційного тиску, що приводить до того, що організації однієї інституціональної галузі згодом стають подібними одна до одної. Ситуаційний підхід на основі неоконституціоналізму й еволюціонізму, представлений такими авторами, як Р. Скотт, Дж. Марч, Дж. Оксен, вони у своїй моделі випадкових трансформаційних змін характеризують адаптацію як випадковий продукт всієї сукупності дій менеджерів, розпочатих у різних ситуаціях, і не визнавали існування твердого зв'язку між вимогами зовнішнього середовища й здійснених адаптаційних змін.

Висновок. Представлена систематизація підходів і моделей адаптації підприємств до впливу кон'юнктури ринку дозволяє на практиці ідентифікувати особливості й характеристики власного підприємства й вибирати відповідну модель поведінки. Кожна із представлених моделей не є взаємовиключною, навпаки, вони є взаємодоповнюючими. При цьому необхідно враховувати специфіку різних умов функціонування підприємства: масштаб підприємства, складність випуску продукції, динамічність зміни цін і кон'юнктури. Ураховується безліч факторів, на підставі яких визначається базова модель. В умовах сучасного розвитку економіки й складності машинобудівної галузі перевагу варто віддавати більш складним моделям, які комплексно враховують вплив зміни кон'юнктури на підприємство. Серед них моделі процесного й ситуаційного підходів, які більш глибоко й досконало висвітлюють процеси, що відбуваються на підприємстві при адаптації до змінюваної кон'юнктури.

Реалізація такого підходу дозволить підготуватися до майбутньої кон'юнктури змін і з мінімальними втратами перебудувати свою роботу у відповідь на зміни, що уже відбулися. Це дасть можливість одержати конкурентну перевагу, розширити зону впливу й зміцнити свої позиції, що повною мірою компенсує зусилля й витрати підприємства, пов'язані з адаптацією до змінюваних факторів зовнішнього середовища, які проявляються в зміні самої кон'юнктури.

Література

1. Ансофф І. Стратегическое управление: Сокр. пер. с англ. / Науч. ред. и авт. придисл. Л. И. Евенко. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
2. Джонсон Р., Каст Ф., Розенцвей Д. Системы и руководство. – М.: Советское радио, 1971. – С.

648.

3. Марч Дж. Г. Организационная эффективность и адаптивность // Реферативный журнал. – 1997. – № 1. – С. 168 – 172.
4. Гурков И. Б. Адаптация промышленной фирмы: теория и практика / Гос. ун-т Высш. школа экономики. – М.: ВШЭ, 1997. – 234 с.
5. Стратегия управления по Клаузевицу / Под ред. и с комментариями Т. Фон Кинзи и др. – М.: Альпина паблишер, 2002.
6. Тропинова Е. А. Институционализация конкурентно-предпринимательских отношений субъектов региональной экономики // Сборник трудов экономической секции. Вып. 103-2. – Донецк: ДонНТУ, 2006. – С. 197.
7. Виханский О. С. Стратегическое управление: Учебник. – М: Гардика, 1998. – 528 с.
8. Кондратьев И. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. – М., 2002. – С. 579.

Надійшла 18.09.2009

УДК 369.01

Ю. Н. ДЕРЕЧИНСЬКИЙ, В. А. ТЕСЛЮК

Донецький національний технічний університет

ПІДВИЩЕННЯ ТРУДОВИХ ДОХОДІВ ПРАЦЮЮЧИХ ЯК ОСНОВНИЙ ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Проведено аналіз сучасного стану формування трудових доходів населення України, виявлені негативні соціально-економічні явища, які виникли протягом останніх років, запропоновано механізми підвищення трудових доходів працюючих як провідного чинника соціальної стабільності населення країни в сучасних умовах.

The analysis of the current state of the formation of labor income of Ukraine, identifying socio-economic phenomena that have in recent years, proposed mechanisms for labor income workers as a leading factor in social stability of the population under modern conditions.

Ключові слова: доходи, трудові доходи, чинники, соціальна стабільність.

Постановка проблеми. Якісне оновлення суспільних відносин, які супроводжують усі етапи ринкових перетворень в Україні, зумовили глибинні і масштабні зміни в економічній системі в цілому та її структурних елементів зокрема. При цьому потенційні переваги ринкової економіки щодо можливостей підвищення рівня життя населення повною мірою можуть бути реалізовані лише у разі глибокого осмислення особливостей розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки.

В умовах глибокої і системної економічної кризи проблеми стабілізації і зростання рівня життя населення, створення умов для повноцінного відтворення і ефективного функціонування трудового потенціалу стають провідними. Це пов'язано з тим, що від економічної стагнації найбільше потерпає трудовий фактор виробництва, а втрати досягнутих параметрів рівня життя населення можуть бути настільки значними, що процес відтворення людського потенціалу може стати від'ємним, тобто призвести до його глибинної деградації. Зазначене є вкрай соціально небезпечним явищем, яке не тільки масштабно руйнує продуктивні сили суспільства, а й небезпечно дестабілізує соціально-політичну ситуацію в країні.

Певні позитивні зрушення, що відбулися в Україні в останні роки стосовно доходів економічно активного населення, дають підстави лише для обмеженого оптимізму, констатації позитивної тенденції щодо підвищення соціальної свідомості держави та бізнесу. Утім, ситуація, що має місце в сфері трудових доходів працюючих (їх рівень, структура, диференціація), – це, без перебільшення, загроза економічній і соціальній безпеці країни.

Очевидним є те, що саме у сфері формування і використання доходів від трудової діяльності Україна значною мірою відстає від європейських соціальних стандартів, а за цілою низкою напрямів триває зростання негативних тенденцій, які призводять до відповідних наслідків. І в теоретичному, і в практичному плані бракує глибоких комплексних оцінок процесу формування трудових доходів. Слід врахувати, що сучасне кризове падіння настільки глибоке, а деформації у сфері трудових доходів (особливо це стосується заробітної плати) настільки істотні, що виникає нагальна потреба у зміні як бази порівняння, так і критеріїв оцінок, а головне – підходів щодо забезпечення радикального підвищення доходів від трудової діяльності.

Таким чином, за таких умов перед Україною постає гостра проблема підтримки усіх прошарків населення з метою забезпечення їх гідного рівня життя. В цьому колі питань соціальний захист виступає як невід'ємна складова збалансованого сталого розвитку будь-якої сучасної економічної моделі.

Аналіз останніх публікацій. Аналіз публікацій свідчить про те, що на сьогоднішній день у роботах наукових дослідників існують різні погляди на проблему розв'язання загострень, що виникають у сфері формування трудових доходів населення України. Різні аспекти цієї проблеми знайшли відображення в наукових роботах А.М. Колота, І.Ф. Гнибіденко, О.Ф.Новікової, О.Л. Савенко, Л.В. Саловської, І.І Проніної,